

ТЕКСТ СТАТТІ ТУТ

Л. І. КАПІТАН (Мукачеве)

З історії "Українського історичного журналу"

У складному процесі переосмислення багатовікової історії українського народу важливу роль відіграють фахові періодичні видання, одне з головних завдань яких полягає в тому, щоб "спільними силами розбудувати українську наукову історіографію"¹.

"Український історичний журнал", який з'явився на хвилі "хрущовської відлиги", пройшов складний шлях. У липні 1997 р. минуло 40 років з часу його заснування. Ці десятиліття в історії українського народу були дуже непростими, наповненими бурхливими подіями загальнополітичного характеру: це і часткова лібералізація, і "брежнєвський застій", і маланчуківщина, і перебудова, і, нарешті, розбудова незалежної держави. Звичайно, "УІЖ" існував не у вакуумі. Всі ці суперечливі процеси так чи інакше впливали на його діяльність і визначили своєрідний "хвилеподібний" розвиток журналу. Політична кон'юнктура, ідеологічний тиск, зміни головних редакторш, колективу редакції не могли не позначатися на проблематиці журналу, науковому рівні та історичній об'єктивності матеріалів, вміщених на його сторінках. Проте в умовах, коли, як відзначив на науково-теоретичному семінарі (1994 р.) директор Інституту історії України НАНУ академік В. А. Смолій, нашій державі потрібна історична наука, яка б постійно генерувала ідеї та концепції щодо різноманітних проблем вітчизняної історії, коли складний процес переоцінки історичного минулого вимагає не лише рішучої відмови від застарілих поглядів, а й дбайливого ставлення до позитивних здобутків історіографічної спадщини², однозначним є висновок про те, що "Український історичний журнал" виступав як чинник прогресивного гатунку на шляху розвитку української історичної науки. Простежимо основні етапи його існування.

Після XX з'їзду КПРС наукова громадськість України вирішила скористатися сприятливою атмосферою політичної лібералізації. Керівництво Інституту історії АН УРСР, Інституту історії партії ЦК КПУ та Архівного управління МВС УРСР в липні 1956 р. звернулося до сек-

ретаря ЦК КПУ С. В. Червоненка з листом, в якому йшлося про необхідність створення українського історичного журналу, який став би центром наукової думки, координував науково-дослідну діяльність українських радянських істориків, надавав їм дійову допомогу³.

Актуальність видання журналу обумовлювалася потребами історичної науки в Україні, адже загальносоюзний журнал "Вопросы истории" не міг достатньою мірою висвітлювати широке коло питань і проблем, над розв'язанням яких працювали історики республіки. Крім того, в усіх європейських країнах так званої народної демократії вже виходили спеціальні друковані органи істориків. На засіданні Секретаріату ЦК КПУ 1 лютого 1957 р. було прийнято рішення про видання "Українського історичного журналу" періодичністю 6 номерів на рік, обсягом 10 друкованих аркушів, тиражем 10 тис. примірників \ 12 березня того ж року було видано постанову ЦК КПРС "Про видання "УІЖ", а на засіданні Секретаріату ЦК КПУ прийнято рішення, що перший номер має вийти друком у серпні 1957 р. При цьому висувалося завдання "всебічно висвітлювати історію українського народу, його героїчної боротьби за соціальне і національне визволення та створення Української радянської держави, за побудову соціалізму і комунізму..., висвітлювати вирішальну роль народних мас, боротьбу робітничого класу, Комуністичної партії, видатну роль Леніна, всебічну діяльність Комуністичної партії; особливу увагу приділяти висвітленню боротьби партії за єдність рядів, питанням союзу робітничого класу і селянства, дружби українського народу з іншими народами Радянського Союзу, узагальнювати досвід викладання історичних дисциплін, інформувати про роботу наукових установ, з войовничою партійністю і непримиренністю боротись за чистоту принципів, проти проявів буржуазної ідеології, українського буржуазного націоналізму"³.

Заснований на хвилі творчого піднесення "УІЖ" сприяв поживленню науково-дослідної роботи з питань вітчизняної історії. В різноманітних формах журнал здійснював пропаганду історичних знань: відзначалися ювілейні дати, рецензувалися праці радянських та зарубіжних науковців, публікувалася хроніка наукового життя. З 1960 р. були введені нові рубрики: "Питання краєзнавства", "На допомогу викладачу історії", "Сторінки історіографії"⁶.

Значення журналу полягало і в нагромадженні конкретно-історичних досліджень. Так, на сторінках "УІЖ"у протягом першого десятиліття (1957–1966) з'явилися серйозні публікації, в яких порушувалися питання ролі ремесла, торгівлі, промислів у розвитку продуктивних сил в Україні в XIV – першій половині XVII ст. Особливо слід відзначити статті, автори яких спробували оцінити історіографічну спадщину, внесок видатних, але незаслужено забутих істориків⁸.

Проте із самого початку існування журналу його співробітники занепокоєно відзначали негативні тенденції в роботі "УІЖ"у: вивчення переважно радянського періоду, спрощений підхід до висвітлення важливих проблем⁹. Головний редактор Ф. П. Шевченко неодноразово на засіданнях редколегії наголошував, що розвиток історичної науки вимагає підвищення наукового і теоретичного рівня статей, які не повинні бути схожими на огляди¹⁰, і пропонував відмовитися від практики рецензування випадкових матеріалів¹¹.

"Український історичний журнал" був започаткований як орган Інституту історії АН УРСР та Інституту історії партії ЦК КПУ – філіалу Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС, що дозволило вищим партійним органам здійснювати постійний тиск на роботу журналу. Це досить відчутно вплинуло на тематику публікацій.

За період з 1957 по 1966 рр. в "УІЖ"і було надруковано майже 200 статей, в яких висвітлювалася вирішальна роль партії, її діячів у процесі

соціалістичного будівництва в Україні, і лише близько 130, в яких розглядалися проблеми тисячолітньої (IX—XIX ст.) історії українського народу". Серед рецензованих у цей період книг значне місце також займали ті, в яких досліджувалися питання комуністичного будівництва в Україні¹³.

Така тенденція в роботі журналу не видається дивною, адже, як зазначав секретар ЦК КПРС академік Б. М. Пономарьов на Всесоюзній нараді істориків (1962 р.), основне завдання історика — постійно звірятись, наскільки повно його оцінки історичних подій пройняті духом марксизму-ленінізму, який буде реальний внесок його праці у справу побудови комунізму¹⁴.

Незважаючи на певну лібералізацію суспільно-політичного життя, будь-яка спроба істориків висвітлити проблеми минулого, а тим більше сучасного з позицій реальної дійсності, зрештою, просто здорового глузду, оголошувалася партапаратом ідейно ворожою. "УЖ", як і багато інших друкованих органів, перебував під особливо пильним контролем цензури і відповідних служб ЦК КПУ, які стежили, щоб на його сторінках не з'являлися небажані ідеї та імена.

На засіданні редколегії журналу (липень 1959 р.) відповідальний секретар Г. М. Шевчук прямо говорив, що вищі партійні органи настійно рекомендували "брати рішучий курс на історію радянського періоду"¹⁶.

Тодішній заступник відповідального редактора "УТЖ"у, представник ІІІ ЦК КПУ Г. М. Мултих також висловлював тверде переконання в тому, що "не потрібно обмежувати дослідників рамками історії України, бажано орієнтувати їх на загальноросійську тематику"¹⁷.

Шляхи посилення ролі журналу в пропагандистській роботі обговорювалися майже на кожному засіданні редколегії. Так, на одному з таких засідань (березень 1960 р.) на виконання постанови ЦК КПРС "Про завдання партійної пропаганди в сучасних умовах" було прийнято рішення про необхідність "систематично друкувати статті загальнопартійного характеру, порушувати загальносоюзні проблеми"¹⁸.

В Україні демократичні процеси періоду "відлиги" виявилися навіть обмеженішими, ніж у центрі. Ідучи на певну демократизацію, імперська влада повністю виключила з неї елемент національного відродження, вимагала активної пропаганди і втілення в життя теорії "злиття націй". Продовжувалася масована ідеологічна обробка суспільної свідомості в дусі боротьби з націоналізмом. Ця боротьба негативно позначилася на роботі "Українського історичного журналу", працівники якого нерідко відчували прямий тиск з боку ідеологів партапарату. Найбільш яскраво це виявилось, коли в 1959 р. І. П. Крип'якевича було обрано дійсним членом АН УРСР. Редакцію журналу звинуватили у недотриманні принципу об'єктивності, оскільки в опублікованому повідомленні про цю подію "визнання наукових заслуг вченого-історика перешкодило розкрити правду про його діяльність до 1939 року, коли він представляв буржуазно-націоналістичну школу М. Грушевського і виступав противником марксистської історичної науки"¹⁹. Крім того, один з членів редколегії — П. А. Лавров — наголосив на тому, що "не варто було у повідомленні про вибори академіків називати праці І. Крип'якевича, які не можна популяризувати"²⁰. Серед "крамольних" опинилися, зокрема, "Історія української культури" та "Козаччина в політичних комбінаціях 1620—1630 рр."

Не менш показовим стало втручання ЦК КПУ в розвиток історичної науки, коли працівники журналу повинні були гостро відреагувати на постанову ЦК КПУ (1960 р.) з приводу книги головного редактора "УІЖ"у Ф. П. Шевченка "Політичні та економічні зв'язки України з Росією в середині XVI ст." (К., 1959) і викрити методологічні помилки вченого у висвітленні державотворчої діяльності Б. Хмельницького²¹.

Безперечно, в умовах збереження бюрократичної системи, поступового відновлення ідеологічного тиску, суворого контролю за діяльністю вчених-суспільствознавців "УІЖ" не міг в повному обсязі реалізувати свої потенційні можливості.

Вже із середини 60-х рр. на зміну періоду хоча і часткової, але лібералізації прийшла епоха, для означення якої вживається термін "застій". Народжений в обстановці терору, тоталітаризм змушений був підтримувати себе за допомогою ідеологічного тиску, який в Україні, як і в цілому в СРСР, найбільш відчутним був для вчених-суспільствознавців. Завдання останніх зводилися до того, щоб у світлі рішень чергового з'їзду партії відображати героїчну роль робітничого класу та його авангарду — Комуністичної партії — в процесі соціалістичного будівництва, сприяти формуванню в народних мас марксистсько-ленінського світогляду²².

Великі резерви для докорінного поліпшення пропаганди радянського способу життя режим вбачав у засобах масової інформації, які, на думку одного з членів Ревізійної комісії ЦК КПУ Я. Лавренка, могли "бути реалізовані шляхом публікації добре спланованих циклів теоретичних статей"²³.

Не обходили своєю увагою комуністичні ідеологи історичну наукову періодику, яку в Україні представляв "УІЖ". Редакція журналу змушена була левову частку "площі" відводити для статей пропагандистського характеру, в яких, як відзначалося на нараді працівників партійного та державного апаратів (1972 р.), "узагальнювався позитивний досвід партії і народу, великих революційних завоювань в ході комуністичного будівництва"²⁴. Це підтверджується даними, наведеними в щорічних звітах Інституту історії партії ЦК КПУ. Наприклад, за 1973 р. на сторінках "УІЖ" у опубліковано 101 історико-партійний матеріал (25 статей, 31 наукове повідомлення, 17 рецензій, 28 заміток)²⁵, а в 1974 р. ця тематика в журналі була представлена 44,5 друкованими аркушами (107 матеріалів)²⁶. Вплив політичної кон'юнктури на роботу "УІЖ" у чітко простежується в матеріалах засідань редакції, на яких приймалися рішення про введення таких рубрик, як "XXV з'їзд партії і проблеми комуністичного будівництва"²⁷ або "Публікація та розповсюдження творів В. І. Леніна на Україні"²⁸.

Безумовно, на засіданнях редколегії звучали поодинокі зауваження з приводу того, що публікуються переважно матеріали радянського періоду історії України. Так, талановитий історик Ф. П. Шевченко, який очолював "УІЖ" з невеликою перервою півтора десятка років (1957—1966, 1968—1972 рр.), основну причину непопулярності журналу вбачав в його односторонності та відсутності критичного ставлення до сучасних подій²⁹. Його підтримували відомі дослідники М. В. Коваль та М. Ф. Котляр, які постійно наголошували на важливості висвітлення питань середньовічної історії України³⁰. Та незважаючи на перешкоди, і в 60—80-ті рр. на сторінках "УІЖ" усе ж з'являлися статті, автори яких розглядали проблеми економічного та суспільно-політичного розвитку України XV—XVII ст., аналізували ступінь розробки питань історії України доби феодалізму³¹.

Надзвичайно негативно на діяльності "Українського історичного журналу" позначився новий виток на початку 70-х рр. шаленої ідеологічної боротьби з українським буржуазним націоналізмом. Журнали, газети рясніли статтями, в яких лунали рішучі вимоги посилити боротьбу з буржуазною ідеологією та її найбільш "підступним і отруйним різновидом — українським буржуазним націоналізмом"³².

Після усунення (травень 1972 р.) П. Шелеста з посади першого секретаря ЦК КПУ суспільно-політична атмосфера в Україні стає ще більш задушливою. Широкомасштабна кампанія цькування наукової інтелігенції супроводжувалася прихованою чисткою редакцій газет, журна-

лів, інститутів АН УРСР гуманітарного профілю. Так, у доповіді "головного ідеолога" республіки В. Маланчука на республіканському активі ідеологічних працівників колектив і, особливо, керівництво (зокрема, Тодішній директор Ф. П. Шевченко) Інституту археології були звинувачені в "безпринципності, прояві аполітичності, потуранні сіоністським настроям, політичній короткозорості", бо, мовляв, припустилися націоналістичних викривлень у новоствореному щорічнику "Київська старовина"³³.

Українське партійне керівництво цілком йшло у фарватері політики, ініційованої Москвою, схвалюючи постанови, спрямовані на більш крутий курс в ідеологічній сфері, що призводило до розгортання акцій публічного "викриття національного чванства, ідейно порочних позицій самотності, відрубності історичного минулого України"³⁴. Редакція "УІЖ" постійно відчувала прямий тиск з боку партійної номенклатури, і дедалі частіше на редколегіях з номера знімалися статті з формулюванням "ідейно шкідливі", як, наприклад, матеріали про Й. Сліпого та А. Шептицького³⁵.

Проголошений на квітневому (1985 р.) Пленумі ЦК КПРС курс на перебудову, незважаючи на всі сьогодні вже всім відомі прорахунки, став чинником прогресивного суспільного розвитку. Завдяки гласності широка громадськість почала долати стереотипи старого мислення, досить гостро поставила питання про пошук шляхів і перспектив розвитку історичної науки. Дослідники зрозуміли необхідність широкого і активного використання таких форм обговорення назрілих проблем, як "круглі столи" і публічні диспути³⁶⁻³⁷.

В процесі розбудови української історичної науки належне місце зайняв "Український історичний журнал", зусилля колективу якого були спрямовані на подолання інерції вчорашньої психології, застарілих поглядів, на серйозний науковий перегляд практично всіх періодів історії України. Важливе місце відводилося рубриці, в якій висвітлювалися проблеми викладання історії України. Розпочав журнал і публікацію джерел³⁸, конкретно-історичних досліджень, що дало можливість згодом перейти до більш широкого ступеня узагальнення і розробки актуальних теоретичних проблем. Звичайно, внаслідок інерційних процесів, які притаманні суспільству, лише з 1987 р. стали з'являтися статті, автори яких намагалися під новим кутом зору розглянути замовчувані аспекти історії України³⁹. Журнал виступив ініціатором розгортання дискусій з багатьох питань, що допомогло окреслити пріоритетні напрями історичних досліджень.

Так, саме завдяки публікаціям в "УІЖ"і було подолано істотну загальмованість у розробці історії такого важливого суспільного феномену, як козацтво⁴⁰.

У період розбудови незалежної Української держави з'явилася можливість продовжити і поглибити надзвичайно плідний процес становлення вітчизняної історичної науки. На сьогодні вже можна стверджувати факт докорінної зміни проблематики матеріалів "Українського історичного журналу". Серед них переважають дослідження, які ґрунтовно і всебічно розглядають найболючіші, замовчувані або сфальсифіковані проблеми. Історики намагаються переосмислити з етногенетичних позицій духовну спадщину Київської Русі, традиції та шляхи розвитку української державності, які були предметом обговорення численних науково-практичних, теоретичних семінарів та конференцій⁴². Усе це знайшло відображення на сторінках "УІЖ"у. Така спрямованість журналу допомагає демонополізації наукової істини, забезпечує змагальність ідей та багатоваріантність підходів до складного й суперечливого історичного матеріалу.

"Український історичний журнал" ішов до свого ювілею тернистим шляхом, на якому були і злети, і падіння. Суперечливість і складність процесів, у яких зароджувався і розвивався журнал, зумовили неоднозначність оцінки його місця в історичній науці України. Беззаперечним є лише той факт, що "Український історичний журнал" виступає як прогресивний чинник розвитку вітчизняної науки.

- ¹ Михайлик В. Р. "УІЖ" та "Український історик": обрії співробітництва // Український історичний журнал. — 1994. — №. — С. 154 (далі — УІЖ).
- ² Чухліб Т. В. Українсько-російські договори 1654 р.: нові підходи до Історії міждержавних стосунків // УІЖ. — 1994. — №. — С. 148.
- ³ У лещатах тоталітаризму: Перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936—1956): 36. док. І матеріалів: у 2 ч. - К. 1996. — Ч. 2. — С. 217.
- ⁴ Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 1, оп. 8, спр. 2440, арк. 9—10 (далі — ЦДАГО України).
- ⁵ Там же, спр. 2446, арк. 18—19.
- ⁶ Науковий архів Інституту історії України НАН України, ф. 1, оп. 1, спр. 986, арк. 36 (далі — НА ІУ НАН України).
- ⁷ Бойко І. Д. Промисли на Україні в XVI—п. п. XVII ст. // УІЖ. — 1962. - № 1; Мишко Д. І. Про розвиток міського ремесла на Україні в XV—п. п. XVI ст. // УІЖ. — 1963. — № Подградська О. М. Про вивіз ремісничих виробів з Молдавії на Львівський ринок XVI—XVII ст. // УІЖ. — 1965. - № 1.
- ⁸ Русанівський В. М. Відомий український філолог Історик (А. А. Булаховський) // УІЖ. — 1963. - № 2; Сарбей В. Г. Один із перших Істориків-академіків АН УРСР (В. С. Іконников) // УІЖ. — 1962. — № 12.
- ⁹ НА ІУ НАН України, ф. 1, оп. 1, спр. 823 б, арк. 9; ф. 1, оп. 1, спр. 1056, арк. 7.
- ¹⁰ Там же, спр. 1181, арк. 23.
- ¹¹ Там же, спр. 902, арк. 1—2.
- ¹² Український історичний журнал (1957—1966): Систематичний покажчик. -- К., 1968 [підрахунки автора].
- ¹³ Скляренко Є. М. Потрібне видання // УІЖ. — 1959. — № 5. — С. 154; Бачинський П. П., Слинко І. І. Колгоспне будівництво на Україні // УІЖ. 1960. — № 5. — С. 140—143; Громова З. М. У комуністичне завтра // УІЖ. - 1962. — №. — С. 133—135.
- ¹⁴ Пономарев Б. Н. Задачи исторической науки и подготовка научно-педагогических кадров в области истории // Всесоюзное совещание историков. — М., 1964. — С. 33.
- ¹⁵ Історія економічної думки України. — К., 1993. — С. 215.
- ¹⁶ НА ІУ НАН України, ф. 1, оп. 1, спр. 902, арк. 28.
- ¹⁷ Там же, арк. 34. Генеза подібного твердокам'яного "інтернаціоналістського" погляду на завдання української радянської періодики простежується з часу її зародження. Знаменно, наприклад, що коли "широка комісія" Головного архівного управління УСРР обговорювала 20 вересня 1921 р. питання про напрям новоутвореного першого спеціального Історико-архівознавчого журналу "Архив революции", настійно пропонувалося не обмежуватися матеріалами про Україну, а й приділяти увагу революційному рухові у Росії, аналізувати "не тільки український, але навіть "грузинський матеріал", щоб "не зав'язувати з вузько національним" (Центральний державний архів вищих органів влади І управління України, ф. 14, оп. 1, спр. 24, арк. 9 зв.).
- ¹⁸ НА ІУ НАН України, ф. 1, оп. 1, спр. 987, арк. 12.
- ¹⁹ Там же, спр. 902, арк. 11—12.
- ²⁰ Там же, арк. 7.
- ²¹ Там же, спр. 987, арк. 29.
- ²² Актуальні завдання суспільних наук // Комуніст України. — 1972. — №. — С. 9; Юрчук В. І. Питання методології історико-партійної науки // Комуніст України. - 1972. — №. — С. 53; Шевелєв А. Г. Основные направления исторических исследований в союзных республиках // Развитие советской исторической науки. 1970—1974 гг. - М., 1975. — С. 360—369; Патон Б. Ф.. Наука Советской Украины: тенденции и перспективы. — К., 1984. — С. 52—54.
- ²³ ЦДАГО України, ф. 1, оп. 32, спр. 790, арк. 32.
- ²⁴ Там же, спр. 630, арк. 54.
- ²⁵ Там же, спр. 651, арк. 18.
- ²⁶ Там же, спр. 805, арк. 23.
- ²⁷ НА ІУ НАН України, ф. 1, оп. 1, спр. 977 а, арк. 21.
- ²⁸ Там же, спр. 1061 а, арк. 2.
- ²⁹ Там же, спр. 139 б, арк. 12.
- ³⁰ Там же, спр. 499 б, арк. 7; спр. 977, арк. 21; спр. 1148, арк. 4.
- ³¹ Голобуцький В. О. Актуальні питання історії України доби феодалізму І завдання радянської історичної науки // УІЖ. -- 1973. -- № 9; Смолій В. А. Антифеодальні рухи на Правобережній Україні в др. пол. XVII ст. // УІЖ. 1975. — №; Смолій В. А. Антифеодальні рухи на Правобережній Україні в др. пол. XVII ст. // УІЖ. — 1975. — №; Річка В. М. Про формування Київської землі (X—XI ст.) //

- УІЖ. — 1982. — № 1; Котляр М. Ф. Деякі питання формування феодальної земельної власності // УІЖ. — 1984. — № 2.
- ² Лисенко А. О., Солдатов В. І., Уйомов А. І. Підвищувати рівень філософських досліджень // Комуніст України. — 1972. — № 6. — С. 86–94; Овчаренко Ф. Д. Сучасна ідеологічна боротьба і виховання нової людини // Там же. — С. 21–34; Римаренко Ю. І., Чередниченко В. П. Український буржуазний націоналізм — зняряддя антикомунізму // Комуніст України. — 1972. — № 0.
- ³ ЦЦАГО України, ф. 1, оп. 32, спр. 630, арк. 18.
- ⁴ Постанова квітневого (1972 р.) Пленуму ЦК КПУ // Комуніст України. — 1972. № 8. — С. 4–8; Щербицький В. В. Про завдання партійних організацій республіки по дальшому поліпшенню роботи з кадрами у світлі рішень XXIV з'їзду КПРС // Комуніст України. — 1973. — № 5. — С. 21–41; В'язовський Г. А. Методологічні питання сучасної літературної критики // Комуніст України. — 1973. — № 2.
- ⁵ НА ІГУ НАН України, ф. і, оп. і, спр. 598 б, арк. 19.
- 36–37 XXVII з'їзд КПРС. Актуальні проблеми вдосконалення соціалізму: Історична наука і сучасність (М-ли круглого столу) // УІЖ. — 1988. — № 4; Курносое Ю. О. Духовне життя на Україні в 20–30-ті рр. // УІЖ. — 1990. — № 4; Бажанов К. О. Лабораторне-практичні роботи з Історії в середній школі // УІЖ — 1991. — № 4; Варшавчик М. Я. Особливості політичного розвитку Росії наприкінці XIX ст. // УІЖ. — 1991. — № 4.
- ⁸ Документи та матеріали: Голод на Україні (1931– 1933 рр.) // УІЖ. — 1989. — № 12.
- ⁹ Кожукало І. П. Л. Г. Мельников: нарис політичної діяльності // УІЖ. — 1989. — № 9; Пиріг Р. Я. В. М. Молотов на Україні: сторінки політичної біографії; // УІЖ. — 1990. — № 6; Рубльов О. С., Черненко Ю. А. Сталінщина й доля західноукраїнської Інтелігенції (20-ті — 40 ві роки) // УІЖ. — 1991. — № 1–7.
- ¹⁰ Українське козацтво: сучасний стан та перспективи дослідження проблеми // УІЖ 1990. — № 2; Щербак В. О. Козацтво в класове становій структурі українського суспільства (др. пол. XV - сер. XVII ст.) // УІЖ. — 1991. — № 1.
- ¹¹ Гамрецький Ю. М. Універсали — визначальні віхи історії Центральної Ради // УІЖ. — 1991. — М" 8, 9; Курносое Ю. О. Насилля — головний аргумент більшовизму // УІЖ. 1991. — № 2; Трубаїчук А. Ф. Червона Армія І рейхсверу 20-ті роки // УІЖ. 1993. — № 1.
- ¹² Юрчук В. Л., Яремчук В. Д. Наукова конференція "Українська державність: історія і сучасність" // УІЖ — 1993. — № 8; Матях В. М., Струкевич О. К. Міжнародна наукова конференція "Б. Хмельницький та його доба" // УІЖ. — 1996. — № 2; Мешеряков В. Ф., Міхесв В. К., Куделко С. М. Всеукраїнська наукова конференція "Історична наука на порозі XXI століття: підсумки та перспективи" // УІЖ. — 1996. — № 6.